

edilmesi, ayrıca bağımsız çalışan bir haber alma memuru olan vak'anüvisin varlığı sūbedarın yetkilerini sınırlamakta ve merkeze baş kaldırarak derecede güçlenmesinin önüne geçmekteydi. Bu daireler birbirinden bağımsız hareket ederdi. Malî işlerde sūbedarın divana, idarî işlerde ise divanın sūbedara karışma yetkisi yoktu. Meselâ Bengal Sūbedarı Şehzade Azîmüşşan, eyalet vergi sorumlusu Mürşid Kuli Han'dan halktan uygunsuz yollarla para toplamasına göz yummasını istemiş, Kuli Han onun bu tutumunu Bahadır Şah'a şikâyet etmiş, hükümdar sūbedarı suçlu bulmuştu. Ancak bu yeni yönetim biçiminin öngördüğü sıkı denetim ve iktâların eyalet idarecilerinin elinden alınarak onlara hizmetlerinin karşılığı olarak maaş verilmesi, daha Ekber Şah zamanında bazı sūbedarların isyan etmesinin sebeplerinden biri olmuştur.

Bâbürlü hükümdarları taşrada isyanlara engel olmak ve güvenliği sağlamak amacıyla XVIII. yüzyıla kadar güçlü mahallî ailelerin mensuplarını sūbedar tayin etmemeye dikkat etmişlerdir. Cihangir zamanında (1605-1627) sūbedarların idam cezası verme, saraydaki törenlere katılma gibi imtiyazları ellerinden alınmış, ancak yetkilerinin kısıtlanması yoluna asıl Evrengzîb döneminde (1658-1707) gidilmiştir. Hindistan'da yerli bir ordunun kurulmasından itibaren bir sepy bölüğünün Hindu kumandanına veya düzenli bir atlı birliğinin idarecisine de sūbedar unvanı verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abül-Fazl Allâmî, *The Â'in-i Akbarî* (trc. H. Blochmann), Delhi 1989, I, 252; II, 95-97; ayrıca bk. tür.yer.; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1947, II, 159-160, 457-462; P. Saran, *The Provincial Government of the Mughals*, Bombay 1973, tür.yer.; M. A. Nayeem, *Mughal Administration of Deccan under Nizamul Mulk Asaf Jah*, Bombay 1985, s. 24 vd.; M. Athar Ali, *The Apparatus of Empire: Awards of Ranks, Offices and Titles to the Mughal Nobility 1574-1658*, Delhi-New York 1985, s. XXI-XXIII, XXVI; a.mlf., "Şûba", *EI*² (İng.), IX, 738; a.mlf., "Sūbadâr", a.e., IX, 738-739; T. W. Haig, "Sūbedâr", *İA*, X, 766-767.

S. HALUK KORTEK

SUBHİ MEHMED EFENDİ

(ö. 1182/1769)

Osmanlı vak'anüvisi.

İstanbul'da muhtemelen 1710'lu yılların başında doğdu. Beylikçi Halil Fehmi Efendi'nin oğludur. Adı Mehmed olup Subhi bürokraside aldığı lakabıdır. İyi bir tahsil gördü ve babasının mesleği olan kalemi-

yeye girdi. Önce sadâret mektupçusu İsmâil Efendi'ye intisap etti ve sadâret mektupçuluğunda göreve başladı. Bazı vezirlere vilâyetlerde divan kâtipliği yaptıktan sonra babasının görev yeri olan Dîvân-ı Hümâyûn kâtipleri arasına şâkird olarak girdi. Bu göreve hangi tarihte başladığı kesin biçimde tesbit edilememekle birlikte 1147 (1734) yılında gedikli Dîvân-ı Hümâyûn şâkirdi sıfatıyla Selânik ve Çirmen sancaklarında zeâmet tasarruf ettiğine dair kayıtlar vardır. Bu zeâmetini, 4 Cemâziyelevvel 1147'de (2 Ekim 1734) kendisi gibi Dîvân-ı Hümâyûn şâkirdi olan kardeşi Mustafa Lebîb'in Hudâvendigâr sancağında bulunan 31.897 akçelik zeâmetiyle değiştirdi (TKA, TRD, nr. 872, s. 56). Subhi'nin Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadrazamlığında (1732-1735) hâcegân olup iki defa piyade mukabeleciliği, ardından küçük evkaf muhasebeciliği yaptığı söylenir. Ancak bu görevleriyle ilgili arşiv belgelerine henüz rastlanılmamıştır. 6 Rebîülâhîr 1150'de (3 Ağustos 1737) sergi nâzırlığına getirilirken önceden hâcegân olduğundan bahsedilmek sizin Dîvân-ı Hümâyûn kâtibi diye zikredilir. Bundan dolayı muhtemelen Subhi piyade mukabeleciliği ve küçük evkaf muhasebeciliği görevlerinde bulunmamış veya vekâleten bu görevleri yerine getirmiştir.

Subhi Mehmed, Dîvân-ı Hümâyûn kâtibi iken 6 Rebîülâhîr 1150'de (3 Ağustos 1737) sergi nâzırlığına tayin edilip 24 Şevval 1150 (14 Şubat 1738) tarihine kadar bu görevde kaldı. Buradan ayrıldıktan sonra Dîvân-ı Hümâyûn kâtipliği yaparken 14 Cemâziyelevvel 1152'de (19 Ağustos 1739) vak'anüvisliğe tayin edildi (BA, A.RSK, nr. 1571, s. 28). Vak'anüvis olarak dönemin tarihini kaleme alırken 16 Ramazan 1156'da (3 Kasım 1743) beylikçiliğe getirildi. Osmanlı bürokrasisinin en önemli görevlerinden biri olan beylikçiliğin iş yükünün ağırlığı yüzünden vak'anüvislik vazifesini hakıyla yapamaması üzerine 1 Receb 1158'de (30 Temmuz 1745) yerine İzzî Süleyman Efendi tayin edildi.

1159 Muharreminde (Ocak-Şubat 1746) beylikçilikten ayrılan Subhi Mehmed Efendi hayatının sonuna kadar Osmanlı bürokrasisinde hizmet etti. Muharrem 1159 – Muharrem 1160 (Ocak 1746 – Ocak 1747) tarihleri arasında maliye tezkireciliği, 10 Şevval 1161 – 14 Receb 1163 (3 Ekim 1748 – 19 Haziran 1750) arasında arpa emînliği, 6 Şevval 1163 – 7 Şevval 1164 (8 Eylül 1750 – 29 Ağustos 1751), 10 Şevval 1166 – 7 Şevval 1167 (10 Ağustos 1753 – 28 Temmuz 1754) arasında yeniçeri kâtipliği, 7

Zilkade 1168 – 24 Safer 1169 (15 Ağustos 1755 – 29 Kasım 1755) arasında başmuhasebecilik, 8 Şevval 1169 – 9 Rebîülevvel 1170 (6 Temmuz 1756 – 2 Aralık 1756) arasında arpa emînliği, 18 Şevval 1170 – 22 Zilhicce 1171 (6 Temmuz 1757 – 27 Ağustos 1758) arasında Darphâne-i Âmire emînliği, 22 Şâban 1172 – 28 Cemâziyelevvel 1173 (20 Nisan 1759 – 17 Ocak 1760) arasında yeniçeri kâtipliği yaptı. Bu görevden bir yıllık hâcegânlık süresini tamamlamadan önceki göreviyle ilgili bazı iddialar yüzünden azledildi. Darphâne emînliği devresine ait zimmet çıkarılmış, başbâki kulu tarafından tevkiî edilmiş, istenen meblağın bir kısmını ödemiş, kalanını taahhüt ederek kurtulmuştur (*İA*, X, 769).

Bu hadiseden sonra 5 Şevval 1175'te (29 Nisan 1762) yeniden defter emînliğine getirildi. Bu görevi 8 Şevval 1176 (22 Nisan 1763) tarihine kadar sürdürdü. 6 Şevval 1177 ile 4 Şevval 1178 (8 Nisan 1764 – 27 Mart 1765) tarihleri arasında arpa emînliği, 5 Şevval 1180 ile 4 Şevval 1181 (6 Mart 1767 – 23 Şubat 1768) arasında tekrar başmuhasebecilik yaptı. 1 Şevval 1182'de (8 Şubat 1769) dördüncü defa yeniçeri kâtipliğine tayin edildi ve bu görevdeyken 8 Zilhicce 1182'de (15 Nisan 1769) Osmanlı-Rus savaşında Babadağı kışlağında vefat etti. Oğlu Abdülaziz Efendi hekimbaşılık ve kadılık yapmış, torunu Abdülhamid, Osmanlı bürokrasisinde tezkirecilik ve yeniçeri kâtipliği gibi görevlerde bulunmuştur. Subhi'nin Çemberlitaş'ta bulunan evi civarındaki Hoca Rüstem Camii'ne minber koydurduğu bilinmektedir (*a.g.e.*, X, 771). Orta derecede bir bürokrat olan Subhi Mehmed Efendi şöhretini vak'anüvisliğine borçludur. Subhi'nin bu işe girişi-minin asıl sebebi I. Mahmud'un kendi döneminin bir bütün halinde toplanmasını istemesidir.

Subhi vak'anüvis tayin edildikten sonra, 1143-1144 (1730-1731) vekâyiini yazan Mustafa Sâmî Bey ve 1145-1148 (1732-1735) yılları arasındaki hadiseleri kaleme alan Şâkir Hüseyin'in yazdıkları ile bunlara Râmîpaşazâde Abdullah Refet Bey ve Hıfzî Mehmed Efendi'nin zeyillerini bir araya getirmek ve yazımı eksik kalmış olan 1148-1152 (1735-1739) yılları arasındaki olayları tamamlamakla görevlendirilmiştir. Böylece Hekimoğlu Ali Paşa ikinci defa sadrazam olduktan (Nisan 1752) sonra onun emriyle I. Mahmud'un cülûsundan kendi sadâret devrine kadar olan 1143-1155 (1730-1742) yılları arasındaki hadiseleri toplayıp yazmaya başlamıştır. Ardından 1155-1156 (1742-1743) yılları olayla-

rını kaleme almıştır. Eser I. Abdülhamid döneminde yeniden faaliyete geçen matbaada ilk basılan kitaplardandır.

Eserleri. Subhî Tarihi. 18 Rebülevvel 1143 (1 Ekim 1730) tarihinde I. Mahmud'un cülûsundan başlayıp 24 Zilhicce 1156'da (8 Şubat 1744) Aysel Sultan'ın Ahmed Paşa ile evlenmesini anlatarak sona erer. 1143-1148 (1730-1735) yılları arası diğer tarihçilerin kaleme aldıkları eserlerin bazı ufak ilâve ve çıkarmalarla bir araya getirilmesinden ibarettir. Bu kısım eserin I. cildini oluşturur. II. cildin 1148-1152 (1735-1739) yıllarına ait vekâyîni eldeki metinlere geniş miktarda eklemelerde bulunarak yeniden kaleme almıştır. 1152'den sonrası müşahedelerine ve birinci elden kaynaklara dayanır. Eserin en önemli kısmı, müellifin bizzat katıldığı ve ayrıntılı biçimde anlattığı 1736-1739 savaşı ve sonrasında barış görüşmeleridir. Ayrıca bizzat hazır bulunduğu çeşitli elçi kâbullelerini nakletmiştir. Eserini kaleme alırken birçok belgeden faydalanmış ve çıkarılan nizamnâmelerin bir kısmını tarihine almıştır. Tayinler, aziller, sürgünler, vefatlar eserde sıkça verilen bilgilerdendir. Kitapta ısırsız bir adaya düşen bir denizcinin hikâyesi, düşen gök taşı ve İstanbul'a gelip müslüman olan Avusturya imparatorunun gayri meşrû oğlu gibi ilginç bilgiler de vardır. Müellif eserini hazırlarken Koca Râgıp Paşa'nın *Tahkik u Tevfik'i* ile Bosnalı Kadı Ömer'in *Ahvâl-i Gazavât der-Diyâr-ı Bosna* adlı eserlerini kullanmıştır. Türk nesrinin önemli örneklerinden biri kabul edilen eser 1198 (1784) yılında İstanbul'da *Târîh-i Sâmî ve Şâkir ve Subhî* adıyla basılmıştır. Kitap, daha sonra matbu nüsha esas alınıp kısmen iki matbu ve üç yazma nüshanın karşılaştırılmasıyla Mesut Aydınar tarafından yeni harflere çevrilmiştir (İstanbul 2007). Subhî'nin eseri kendisinden sonraki müellifler tarafından kullanılmış, özellikle Fındıklılı Şem'dânîzâde Süleyman, tarihini kaleme alırken bu eserden önemli ölçüde faydalanmıştır (*Mürî't-tevârîh*, neşredenin girişi, I, s. XX-XXIV).

Subhî, 1736-1739 savaşı, bunun sonunda yapılan Belgrad muahedelerini anlatan *Târîh-i Belgrad (Müzâkerât-ı Sulhiyye Tarihçesi)* adıyla bir eser daha kaleme almıştır. Bu eser birkaç varaklık giriş ve ilâve metin dışında *Subhî Tarihi*'ndeki ilgili bölümün aynısıdır. İki yüksek lisans tezi ne konu olan ve Almanca'ya çevrilen eser (trc. F. Hauptmann – M. Vasi – A. Polimac – R. Malli, *Die türkische Wiedereroberung von Belgrad 1739. Die Reichsgeschichte Mehmed Subhi's 1738-1740*, Graz 1987)

Subhî Tarihi'nin ilk tedvin dönemine ait olmalıdır (*Subhî Tarihi*, s. LXIX-LXXVI). Subhî, muhtemelen Lâle Devri'ndeki tercüme faaliyetleri içerisinde ayrıca Şerefeddin Fazlullah el-Hüseynî el-Kazvî'nin *el-Mu'cem fi âşârı Mülûki'l-'Acem* adlı eserini 1143'te (1730) *Târîh-i Şâhân-ı İrân* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Subhî Tarihi: Sâmî ve Şâkir Tarihleriyle Birlikte (haz. Mesut Aydınar), İstanbul 2007; İzzî, *Târîh*, İstanbul 1199, vr. 2^a, 33^b, 70^b, 181^a; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârîh* (Aktepe), neşredenin girişi, I, s. XX-XXIV; Râmîz ve Âdâb-ı Zurfâ'sı: *İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük* (haz. Sadık Erdem), Ankara 1994, s. 180-181; *Vekâyî'nüvis Enverî Sâdullah Efendi ve Tarihi'ne I. Cildinin Metin ve Tahlili* (haz. Muharrem Saffet Çalıışkan, doktora tezi, 2000), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 24; Vâsıf, *Târîh*, I, 99, 113, 185, 197; Âkif Mehmed, *Târîh-i Cülûs-i Sultân Mustafâ-yı Sâlis*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2108, tür.yer.; *Sicill-i Osmânî*, III, 220, 377; TCYK, s. 264-266; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 292; Babinger (Üçok), s. 326; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcih Kayıtları I", *TTK Belgeler*, sy. 24 (1999), s. 99-100; a.mlf., "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcih Kayıtları II", a.e., sy. 30 (2005), s. 168-169; a.mlf., "Vekâyî'nüvis Arpaemini-zâde Sâmî'nin Hayatı Hakkında Yeni Bilgiler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 1, İstanbul 2000, s. 235-242; "Subhî", *İA*, X, 769-771; Bekir Kütükoğlu, "Vekâyî'nüvis", a.e., XIII, 276-277. ERHAN AFYONCU

SUBHÎ PAŞA, Abdülatif (1818-1886)

Osmanlı devlet adamı,
ilk Türk nümismatı.

12 Muharrem 1234'te (11 Kasım 1818) Mora'nın merkezi olan Trapolice kasabasında doğdu. İlk Maarif nâzırı olan Abdurrahman Sami Paşa'nın oğludur. Özel hocalardan ders aldı. Mora İsyanı esnasında 7 Ekim 1821'de ailesiyle birlikte esir edilip de Kasım 1823'te Mısır'a gitmelerine izin verildi. Babası burada Divân-ı Vilâyet başmuavinliğine getirildi. Abdülatif Subhî, henüz on üç yaşındayken Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hususi kâtabetine memur olarak girdi. Daha sonra sırasıyla Mısır Mülkiye Kalemî reisliğine, Muhâsebat-ı Mısıriyye İdaresi Kalemî birinci başkanlığına ve Mehmed Ali Paşa'nın müsteşarlığına tayin edildi; ardından mîrlivâlık rütbesine yükseldi. Mehmed Ali Paşa'nın vefatı üzerine 1849 yılında babasıyla birlikte İstanbul'a göç etti.

19 Mayıs 1850'de Meclis-i Maârif-i Umûmiyye fahri üyeliğine getirildi. Bu görevi esnasında 1851'de kurulan Encümen-i Dâ-

niş âzâlığını üstlendi. Ayrıca encümenin yazılmasını tasarladığı bir genel tarih yazım ekibi içinde yer aldı. Subhî Bey'in bulunduğu ekip Hz. Mûsâ'dan Hz. Muhammed'e kadar olan bölümü kaleme alacaktı. 28 Ağustos 1854 tarihinde rütbesi birinci rütbenin birinci sınıfına yükseltilerek Meclis-i Vâlâ üyeliğine tayin edildi. 1857'de bir hristiyan kızın öldürülmesiyle suçlanan Ferik Sâlih Paşa'nın muhâkeme edilmesi için Varna'ya gönderildi. Yapılan tahkikat neticesinde cinayeti başka birinin işlediği ortaya çıktı. Temmuz 1857'de kendisine bâlâ rütbesi verildi ve aynı yıl içerisinde Meclis-i Vâlâ üyeliği üzerinde olduğu halde İstanbul Tahrîr-i Emlâk Komisyonu başkanlığına getirildi. Görevi esnasında Mısır'dan bu konuyla ilgili bazı uzmanlar getirtti; bizzat uygulama alanlarını denetleyerek ve emlâk yazım işlerini bir düzene koyarak taşraya yaygınlaştırdı. Bunun üzerine kendisine ikinci rütbeden Mecidi nişanı verildi. 1857'de Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın emriyle Meclis-i Vâlâ'nın iç nizamnâmesinin yazılması işiyle görevlendirildi ve meclisin düzenlenmesinde önemli roller üstlendi. 1860 yılı ortalarında tahrîr-i emlâk memuriyeti yanında Defter-i Hâkânî Emaneti'ne getirildi. Bu görevi sırasında İstanbul'da yaşayan nüfus ve evler sayıldı; ayrıca 1.400.000 tapu kaydedildikten sonra hak sahiplerine dağıtıldı.

Subhî Bey, Sultan Abdülaziz'in tahta geçmesinin hemen ardından 23 Temmuz 1861'de Evkâf-ı Hümayun nâzirliğine getirildi. Burada öncelikle yazı ve hesap işlerini düzenledi; ardından nezâretin alacaklarının tahsili ve borçlarının ödenme işlemlerini hızlandırarak üç ay içerisinde 120.000 liralık borç tesviye etti. Bu işleri yürütmek üzere geçici bir birim oluşturarak o zamana kadar ödenmemiş olan maaşları ödedi. Ayrıca vakıf kütüphanelerindeki eserlerin envanterinin yapılması için özel memurlar görevlendirdi. Yine vakıf işleri ve padişah vakıflarıyla ilgili bazı düzenlemeler yaptı. Bir cuma selâmlığı esnasında sadrazama haber vermeden nezâret bünyesinde çalışan iki kişinin görevden uzaklaştırılması için önce padişahın iradesini alması ve daha sonra durumu Bâbîâlî'ye bildirmesi Sadrazam Âli Paşa tarafından hoş karşılanmadı ve onun nezâretten azlini sağladı. 18 Ekim 1861'de ikinci defa olmak üzere Meclis-i Vâlâ üyeliğine tayin edildi. Bu görev değişikliğiyle maaşı 350 liradan 150 liraya indirildi.

1863'te bazı Rumeli vilâyetlerini teftişle görevlendirildi. Kavala'dan başlayıp Selânik ve Yanya vilâyetlerini teftiş etti. Bu